

DOI <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2023.28.8>

УДК 711.168; 72.025.1; 72.025.5

РЕКОНСТРУКЦІЯ ДРЕЗДЕНУ: СПРОБИ І ПОМИЛКИ

Синельник Максим Юрійович¹, Гнатюк Лілія Романівна²

¹Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна,
e-mail: maksimsinelnik85@gmail.com, orcid: 0009-0005-8652-9259

Науковий керівник – Гнатюк Лілія Романівна

²Кандидат архітектури, доцент, доцент кафедри дизайну інтер'єру
Національного авіаційного університету, Київ, Україна,
e-mail: liliia.hnatiuk@npp.nau.edu.ua, orcid: 0000-0001-5853-9429

Анотація. У статті проаналізовано етапи і напрямки реконструкції німецького міста Дрезден після його руйнування наприкінці Другої світової війни. Такі дослідження на сьогоднішній час є актуальними, адже дозволяють зробити певні висновки стосовно ефективності напрямків, за якими відбудовували міста Європи в минулому столітті, що особливо важливо для України, на території якої після завершення Російсько-Української війни необхідно буде відновлювати велику кількість населених пунктів.

За даними літератури, у тому числі за розповідями вчених, що досліджували дану тему, та очевидців, а також матеріалами ЗМІ в статті коротко охарактеризовано особливості довоєнного Дрездена, описано передумови та масштаби його руйнувань, а також розглянуто два етапи відбудови – повоєнний, який розпочався відновленням житлових будинків і будівництвом «з чистого листа» у стилі «сталінського ампіру», і реконструкцію 90-х – 2000-х років, під час якої місту повернули його барокову архітектуру і відновили найвідоміші пам'ятки – собор Фрауенкірхе (Frauenkirche), королівську резиденцію Резиденцшлосс (Residenzschloss), музей-галерею Цвінгера (Zwinger), державний театр Дрездена (Staatsschauspiel) та Академію мистецтв. Водночас, на думку деяких дослідників Дрездена, місто, хоча й стало дуже привабливим для туристів, однак досі не живе повноцінним життям, оскільки в ньому не вистачає комфорту для мешканців і міської інфраструктури. Також у статті підкреслено роль місцевих мешканців у відновленні міста, яка полягала як у безпосередньому розбиранні руїн, в збереженні вцілілих частин старих будівель і механізмів, так і загалом у поверненні Дрездену його первозданного вигляду.

Мета статті: оцінити та проаналізувати етапи і напрямки відбудови Дрездена після Другої світової війни. Методологія: було проведено аналіз літератури та здійснено порівняння двох етапів відновлення Дрездена, а також узагальнено роль у реконструкції місцевих мешканців. Наукова новизна: вперше проведено оцінку шляхів реконструкції Дрездена та ролі у ній місцевих мешканців.

Ключові слова: реконструкція, Дрезден, руйнування, Друга світова війна, сталінський ампір, барокко, НДР, Німеччина, собор Frauenkirche, королівська резиденція Residenzschloss, музей-галерея Zwinger, державний театр Дрездена Staatsschauspiel.

ВСТУП

Дрезден став символом безглузості і руйнівної сили війни. Починаючи з 13 лютого 1945 року, британські та американські бомбардувальники здійснили кампанію безперервних бомбардувань, що тривала 37 годин і спричинила пекельну пожежу в історичному центрі Дрездена. Коли закінчилися бомбардування і згасла пожежа, десятки тисяч дрезденських будівель лежали в руїнах. Серед них – славнозвісний оперний театр і ціла низка музеїв. Загалом було зруйновано майже 80% міста – понад 24 тисячі будинків із 28 тисяч, багато з яких – школи, лікарні та церкви. Історичний центр зруйнували повністю. Спричинена фугасними бомбами пожежа залишила згарище площею 33 квадратних кілометри.

Водночас місто було реконструйоване і на сьогодні знову може вважатися бароковою перлиною Німеччини. У цілому місто відновлювали 40 років, а його історичний центр, зокрема, собор і «Дрезденський Версаль» – цілих 75 років. Дрезден відбудовували двічі: одразу після війни та на початку 90-х. Після першої реконструкції місто остаточно втратило історичну забудову, перетворившись на зразковий соціалістичний мегаполіс: раціональний, але пустий. Друга відбудова виправила помилки соціалізму, та не змогла вирішити головної проблеми – повернути у місто жителів.

Такі дослідження на сьогоднішній час є актуальними, адже дозволяють зробити певні висновки стосовно ефективності напрямків, за якими відбудовували міста Європи в минулому столітті, що особливо важливо для України, на території якої після завершення Російсько-Української війни необхідно буде відновлювати велику кількість населених пунктів.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За останній рік зацікавленість темою повоєнної відбудови міст Європи в Україні зростає. Це пов'язано насамперед з масштабними руйнуваннями у низці регіонів нашої країни, спричиненими військовими діями.

Так, згідно оцінки прямих фізичних пошкоджень, здійсненої у рамках Національної ради з відновлення України від наслідків війни аналітичною командою Київської школи економіки (KSE) за підтримки уряду Великої Британії (UK Aid) спільно з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури, Міністерством охорони здоров'я, Мінреінтеграції та у співпраці з іншими профільними міністерствами та Національним банком України, станом на грудень 2022 року

загальна сума прямих задокументованих збитків, завданих інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення, розпочате росією 24 лютого 2022 року, оцінюється у \$137,8 млрд (за вартістю заміщення). За понад десять місяців війни загалом пошкоджено або зруйновано 149.3 тис житлових будинків, серед яких: 131.4 тис приватних будинків, 17.5 тис – багатоквартирних та 280 гуртожитків. Внаслідок бойових дій вже пошкоджено або зруйновано понад 3 тисячі освітніх закладів, з-поміж них: 1.4 тис – середньої освіти, 865 – дошкільної, 505 – вищої освіти. Також через війну завдано збитків і закладам сфер культури, спорту та релігії: за підсумками грудня 2022 року таких об'єктів 1327 (це 907 закладів культури, 168 спортивних закладів, 157 об'єктів туризму та 95 релігійних об'єктів) [2].

Дрезден – це місто, яке було майже знищене наприкінці війни через масивне бомбардування союзниками. Водночас на сьогодні місто відновлене і, хоча й не одразу, але повернуло собі звичний для нього вигляд.

Етапи відновлення Дрездена детально описуються у низці статей ЗМІ, деякі з котрих містять посилання на відомих і авторитетних дослідників. Так, у статті [4] наведено розповідь історика архітектури Марка Ярзомбека, а в статті [9] – інтерв'ю з Гансом Крістіаном Постом, фахівцем з питань сучасної культури університету Копенгагена.

МЕТА

Метою роботи стало оцінити та проаналізувати етапи і напрямки відбудови Дрездена після Другої світової війни.

В завдання дослідження увійшло:

1. Дослідити масштаби руйнувань, спричинених бомбардуванням Дрездена в лютому 1945 р.
2. Охарактеризувати етапи відновлення міста.
3. Оцінити напрямки реконструкції житлових будинків та визначних місць.
4. Оцінити роль мешканців Дрездена у відновленні міста.

Проведене дослідження дозволить зрозуміти, які заходи найкраще можна буде використати при відбудові міст України у післявоєнний період, а також як саме краще залучати до відновлення населених пунктів місцеве населення.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

У середньовіччі Дрезден був невеликим містом, однак із XVII століття почав розвиватися. Після поступу індустріалізації, у 1900 він став п'ятим за кількістю населення містом

Німеччини. До 1945 року Дрезден був перлиною і однією з найбільших європейських пам'яток епохи бароко з палацами й церквами XVII–XIX століть – адже місто було колишньою резиденцією королів та політичних лідерів Саксонії. Отже, це була культурна столиця із глибокою історією, «німецька Флоренція», як її називали самі німці [4].

До 1945-го місту не завдали жодної шкоди, тому що і німці, і союзники не вважали його важливим у військовому плані, хоча через Дрезден проходило залізничне сполучення, а в індустріальних районах міста виготовляли військове обладнання і розмістили військовий гарнізон. Всі були впевнені, що ніхто Дрезден не бомбитиме – тому, на відміну від інших міст, він практично не мав системи протиповітряної оборони (рис. 1).

Чому британці бомбардували Дрезден? Є різні пояснення: щоб помститися за власні міста, злякати та зломити волю населення, знищити німецькі військові підприємства та залізничний вузол, допомогти радянській армії, яка наступала зі сходу. Згідно загальноприйнятій думці, за розрахунками союзників, аби допомогти радянським військам



Рис. 1. Листівки старого Дрездена

захопити схід Німеччини, потрібно було знищити залізницю.

Починаючи з 13 лютого 1945 року, британські та американські літаки здійснили 37-годинне бомбардування міста, що спричинило пожежу в історичному центрі Дрездена. Загалом було скинуто 1478 тонн фугасних і 1182 тонни запальних бомб під час першого бомбардування і 800 тонн бомб під час другого – загалом близько 4 тисяч тонн вибухівки. Розпочалася пожежа. Полум'я засмоктувало повітря з підвалів, де ховалися мешканці, з такою силою, що виникав ураганний вітер. Небачений вогняний шторм забрав життя тисяч людей, які горіли живцем чи задихалися в диму. На сьогодні називають різні цифри загиблих – від 25 до 60, а інколи – і до 230 тисяч [1].

Коли закінчилися бомбардування і згасла пожежа, десятки тисяч дрезденських будівель лежали в руїнах (рис. 2).

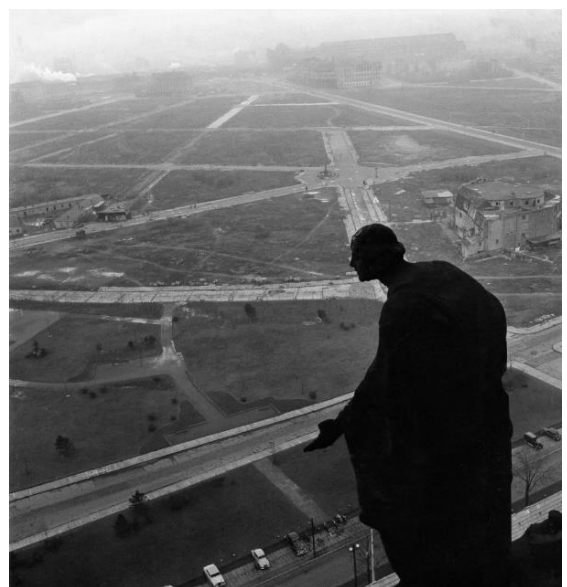


Рис. 2. Руйнування Дрездена: вид з ратуші. Статуя «Алегорія добра» на фоні зруйнованого центру Дрездена (зверху) та площа перед ратушею, розчищена від уламків, що протягом кількох десятиліть залишалася вільною від забудови (1955 р.) (знизу)

Серед них – славнозвісний оперний театр і ціла низка музеїв. Загалом було зруйновано майже 80% міста – понад 24 тисячі будинків із 28 тисяч, багато з яких – школи, лікарні та церкви. Історичний центр був зруйнований повністю – пожежа залишила згаріще площею 33 км². Кульмінацією руйнувань стало знищення собору Фрауенкірхе, побудованого у XVIII столітті. Він був ключовою спорудою міста через вражаючі архітектурні форми, зокрема свій купол. Спочатку собор вистояв і у бомбардуваннях, і в пожежі, однак згодом обгоріла цегла не витримала, і він упав під власною вагою [8; 3].

Загалом місто відновлювали 40 років, а його історичний центр, зокрема, собор і «Дрезденський Версаль» – цілих 75 років. Дрезден відбудовували двічі: одразу після війни та на початку 90-х. Після першої реконструкції місто остаточно втратило історичну забудову, перетворившись на зразковий соціалістичний мегаполіс: раціональний, але пустий. Друга відбудова виправила помилки соціалізму, та не змогла вирішити головної проблеми – повернути у місто жителів.

Планів повоєнного відновлення Дрездена було декілька.

Версію від фюрера розробляли архітектори рейху, які навесні 1945 року ще продовжували вірити у свою перемогу. Оперативними та стратегічними планами відновлення пошкоджених бомбардуваннями кварталів завідував соратник і підлеглий Альберта Шпеєра – архітектор Рудольф Волтерс. Спочатку архітектори, що входили до робочої групи штабу з реконструкції доктора Волтерса, були сповнені оптимізму. Вони розглядали руйнацію старих міських кварталів як своєрідну зачистку, що дозволить запровадити нову, більш прогресивну архітектуру, і розраховували, що використають безплатну працю мільйонів полонених, які швидко відбудують місто. Однак представники Третього рейху не планували відновлювати багату барокову архітектуру, а мріяли реалізувати фантастичні проекти, створені за ескізами фюрера. Акцент у новому плануванні робився на покращенні санітарних умов (широкі вулиці, просторі квартири з природними інсоляцією та вентиляцією), на зведенні неокласичних адміністративно-культурних комплексів, а також на будівництві бункерів.

Дещо дійсно вдалося відновити доволі швидко, бо в нечуваних бомбардуваннях дивним чином майже не постраждала інфраструктура. Тому наприкінці весни 1945 року увімкнули електрику та газ, запустили трамвайний рух. Але лише у віддалених від центра районах. Історичний

центр постраждав набагато сильніше, на нього чекало довге відновлення.

Вже з перших днів ті жителі міста, які вціліли в бомбардуваннях, виходили працювати на розборі завалів. Збереглися знімки робіт, на яких видно, що працювали всі – і молодь, і зовсім старі, розчищаючи уламки без спеціального обладнання, цеглина за цеглиною. Займалися цим переважно жінки, вишикувавшись у довжелезні ланцюги біля розвалин, – чоловіки у цей час працювали на фабриках (рис. 3).



Рис. 3. Участь населення у розбиранні руїн Дрездена

При цьому німці не просто розбирали завали, вони складали в акуратні купки старовинний тесаний камінь із розвалин палаців, а потім його використовували для відновлення.

Наступною стала військова версія. Влітку 1945 р. Дрезденом керувала радянська військова адміністрація. Призначений радянською військовою адміністрацією на посаду голови магістрату Рудольф Фрідріхс і міський інженер Герберт Конерт 13 липня 1945 року сформували «Комітет із реконструкції міста Дрезден». Незважаючи на екстрену ситуацію, що потребувала термінових заходів, керівництво міста оголосило конкурс проєктів міського відновлення. Приймалися роботи як професіоналів, так і «ентузіастів, які хочуть висловити свій погляд на редизайн міського пейзажу». Влітку 1946 р. понад двісті проєктів було представлено на виставці «Новий Дрезден». Тут були пропозиції радикального перепланування центру, продиктовані бажанням звільнитися від націонал-соціалістичного минулого, а також узагалі історичних будівель.

Наприклад, архітектор Ханс Хопп, заятий противник буржуазності в архітектурі, бачив новий Дрезден повністю забудованим типовими висотними будинками, хрестоподібними в плані (рис. 4).

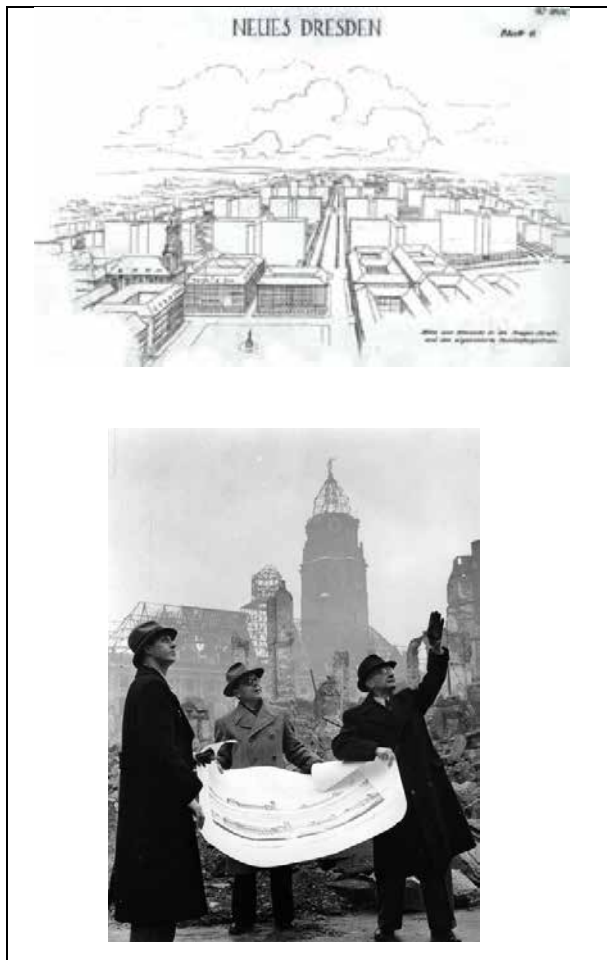


Рис. 4. Проект «Нового Дрездена» Ханнса Хоппа, лютий 1946 р.: вид з Альтмаркт на Прагерштрассе та організований бізнес-центр (зверху); директор відділу пропаганди Хайнц Грюневальд, мер Дрездена Вальтер Вайдауер та архітектор Герберт Конерт планують відновлення міста в 1946 р. (знизу)

Його радикальний модернізм явно перегукується з нездійсненими амбіціями Ле Корбюзьє, який мріяв саме таким чином перебудувати Париж. Були також і інші концепції, що передбачали докладну реставрацію всіх зруйнованих об'єктів.

Переможцем конкурсу став німецький архітектор Герберт Конерт. План-переможець – Große Dresdner Aufbauplan – став свого роду компромісом між історією та сучасністю, але його так і не реалізували. Він передбачав прокладання нових магістральних осей, розширення старих доріг, але збереження барокових пропорцій і масштабу на вулицях і площах історичного центру. На всій території центру планувалося відновити квартальну забудову із чотириповерхових будівель зі скатними дахами. Конерт закликав уникати нових домінант, відреставрувавши історичні.

Але в результаті перемогла радянська версія. Герберт Конерт раптово помер ще до фіналу конкурсу. Надалі багато будівель, які він пропонував зберегти й відновити, все ж таки було зруйновано, а нові квартали зводилися відповідно до документа Die 16 Grundsätze des Städtebaus (16 принципів міського дизайну), затвердженого в 1950 році урядом Німецької Демократичної республіки (НДР), який перебував під ідеологічним та економічним впливом Радянського Союзу. Цю концепцію сформулювали в СРСР як антитезу Афіньській хартії міст.

Структура міста складалася з політичного центру з Палацом культури із залом засідань для соціалістичної партії. Від центру йшли широкі прямі вулиці-проспекти, зручні для маршів та демонстрацій, на яких мали розмістити житлові будинки. Споруди, доволі відразливі, іноді були прямі, інколи мали форму зигзага. Також передбачалися великі площі (знову таки, для маршів і демонстрацій), робочі мікрорайони з фабриками, школами та житлом для робочих. «Міста будуються промисловістю для промисловості» – таким був стрижень цієї концепції.

Вальтер Вайдауер, який обіймав крісло обер-бургмістра Дрездена з 1946 по 1958 рік, був прихильником радикального модернізму й не приховував свого бажання позбавити Дрезден його вікової буржуазності. Соціалісти були раді, що історична спадщина знищена, й відбудовувати її не збиралися. Вони хотіли показати, що Дрезден – це місце для нового соціалістичного проєкту. Таким чином, історичне місто з бароковою архітектурою мало перетворитися на великий і нудний промисловий центр, прикрашений будівлями в стилі сталінського ампіру. Комуністична влада не бачила цінності в королівських палацах і церквах, тому з їхньою відбудовою не поспішали. Більше того, руїни деяких церков, королівських будівель і палаців, як-от готична Софієнкірхе, Альберттеатр і Вакербарт-Пале, радянська та східнонімецька влада навмисне зруйнували в 1950-х і 1960-х роках, а не реконструювали їх. Таким чином, на Дрезден чекав другий період руйнувань – радянська влада знесла будівлі, які попри пошкодження ще можна було відновити. Адже вона вважала їх недоречними. І старе місто зникло, попри протести мешканців Дрездена (рис. 5).

Ідеї соціалістичного реалізму для створення адміністративних і культурних будівель, імпортовані в НДР із Москви, викликали відторгнення в суспільстві. Але повоєнні роки були невідповідним часом для протестів. У Дрездені почалося активне зведення адміністративних



Рис. 5. Фонова забудова центральних районів Дрездена, характерна для II половини ХХ ст.

будівель, витриманих у стилі «сталінського ампіру». Дрезденський Альтмаркт було розширено на південь, щоб створити простір для масових демонстрацій.

Вайдауер мав чимало прихильників серед архітекторів. Прагнення до глобального перепланування можна пояснити не лише утопічною ідеєю побудувати нове соціалістичне місто, а й тяжкою травмою війни. Модерністська типологія житлових кварталів із широкими вулицями та великими дворами між будинками, яку архітектори Баухауса вважали «здоровішою», здавалася найбільш привабливою людям, що пережили вогненну бурю – адже «рихла» забудова менше страждає від пожеж, спричинених бомбардуванням. А ось традиційне планування густонаселеного історичного центру виявилось смертельно небезпечним. Тому німецькі архітектори виходили з принципу: «Ніколи більше вузькі вулиці та двори без запасних виходів не повинні коштувати життя тисячам людей». При цьому планувальники дотримувалися ідеологічного наративу: нове місто, навіть після «розпушення», не повинно було перетворитися на «розслаблене західне поселення». Тож аж до поч. ХХІ ст. дрезденські планувальники намагалися досягти рівномірної щільності у 250 жителів на гектар. І лише останніми роками цей принцип поступився новій урбаністичній парадигмі «щільне місто».

Якби не консолідований опір дрезденської інтелігенції і «традиціоналістів», то Дрезден був би повністю зачищений від спадщини вже в перше повоєнне десятиліття. У перші місяці розчищення історичного центру

та порятунок уцілілих артефактів зі зруйнованих палаців і храмів були повністю громадською ініціативою. Реставратори, архітектори, скульптори, що з'їхалися з усієї Саксонії, за допомогою добровільних помічників (переважно жінок) вручну розчищали руїни барокових палаців і галерей. Цікаво, що навіть після об'єднання Німеччини активісти відігравали важливу роль у відновленні архітектурної спадщини.

Після смерті Сталіна модернізм став основою архітектурною течією в місті. Будівлі у такому стилі вважалися успішним фрагментом міського планування. Із 1975 року почався перехід до ери постмодернізму. Це був період усвідомлення, як багато місто втратило в архітектурі. У ці часи почали експериментувати з формами будівель, реконструювали оперу та вирішили відновити Фрауенкірхе – хоч на неї тоді не було коштів.

Досліджуючи розбудову зруйнованого Дрездена, є доцільним окремо розглянути як відновлювали житлові будинки, і як – історичну спадщину.

Після бомбардувань без житла залишилися 300 тис. місцевих мешканців. Також у місті перебували численні біженці з інших районів. До кінця 1946 р. було відремонтовано майже 50 тис. квартир, що зазнали незначних пошкоджень. Але потрібно було побудувати з нуля ще 220 тис.

Спочатку безхатьки жили в «хатинах Ніссена», розроблених інженером Пітером Ніссеном ще у роки Першої світової війни (рис. 6).

Це були збірні укриття з дахом із металевого профнастилу без будь-якої ізоляції чи оздоблення. В спеку чи холод перебувати всередині було нестерпно. Надалі влада звела багато однакових простих будинків на два-шість поверхів, без ліфтів, і побудувала фабрики, щоб людям було де працювати. Загалом план із відновлення був грандіозним, але з кожним роком його масштаби зменшувалися, тому що влада не могла реалізувати все, що хотіла.

Місто потребувало нових житлових кварталів. Тож на початку 50-х років для масового будівництва житла по всій НДР організували житлово-будівельні кооперативи (AWG), що отримали від уряду ділянки під забудову та карт-бланш на роботи. З приходом хрущовської відлиги в Дрездені припинили будувати будівлі у стилі сталінського ампіру та переключилися на проєкт WBS 70, спільний для всієї НДР, – будівництво збірних будинків із залізобетонних панелей.

Для багатьох корінних жителів Дрездена така архітектура була образливою. Але, поперше, вона вирішувала проблему дефіциту



Рис. 6. Хатини Ніссена (зверху), вид з башти ратуші на площу Пірнайшер, 1972 р. (посередині) та житловий район Горбіц – найбільший масив з панельних будинків у Дрездені, збудований на південному сході міста у рамках програми житлового будівництва в 70-ті рр. ХХ ст. (знизу)

житла, а по-друге, як показав новітній досвід, панельки виявилися вдячним матеріалом для реновації, і сьогодні райони, побудовані в 70-х, аж ніяк не лякають. Крім того, після падіння Берлінської стіни німці почали модернізувати їх, перетворюючи на яскраве, сучасне та комфортне житло.

Тож яким у соціалістів вийшло місто? Вони могли б сказати, що Дрезден добре зроблений. І по-своєму були би праві: соціалістичні міста дуже прагматичні, і з точки зору прагматизму там усе непогано. Але хорощі міста – це не тільки про прагматику.

Соціалісти нічого не тямали у вуличних просторах. Вони побудували парки, школи, дитячі майданчики, але вулиці були порожні: ні кав'ярень, ні пекарень – нічого подібного. Тобто зайнятись там було нічим. Після роботи люди просто йшли додому. Місто не жило. І коли після об'єднання Німеччини у Дрездені відкрили перший «Макдональдс», на вулицях раптом з'явилися люди.

Друга відбудова Дрездена розпочалася у 1990 році, після падіння Берлінської стіни і об'єднання Німеччини, коли влада вирішила позбутися соціалістичної спадщини. І тут виникла низка питань: було незрозуміло, що робити з численними соціалістичними монументами і назвами вулиць; також постала необхідність відновлення історичного центру міста. Його звели з нуля, в такому ж вигляді, який він мав до бомбардування. Відтоді було реконструйовано багато будівель, які руйнували у воєнні та повоєнні періоди [9].

Стосовно соціалістичного житла, то, хоча якість будівель була низькою, але людям у них було комфортно, і виселятися вони не хотіли. Однак забудову, експлуатаційний термін якої добіг кінця, знесли. Ту, яка була в хорошому стані, трішки перебудували: додали зовнішні конструкції, щоб зробити балкони та збільшити площу квартири (вони були дуже малі) (рис. 7).

Спроби позбутися соціалістичного минулого мали значні результати: на відміну від Дрездена 1970-х, у сучасному місці зникли монументи, вулиці мають інші назви, а центр знову став бароковим. Головним ідеологом повернення стилю барокко на вулиці Дрездена був прем'єр-міністр Саксонії Курт Біденкопф. Він розраховував, що реконструкція, на яку витратили мільярди доларів, привабить у місто нових жителів.



Рис. 7. Панельна будівля на Wilsdruffer Ring, 20, зведена на початку 1980-х. Під час реконструкції шостий поверх зробили нежитловим, добудували балкони

Тоді як реконструкція деяких пам'яток, таких як державний театр Дрездена і частково музей-галерея Цвінгера, була розпочата раніше (можливо тому, що ці будівлі могли бути використані і при соціалістичному режимі), королівська резиденція Резиденцшлосс, оперний театр, собор Фрауенкірхе та Академія мистецтв були відновлені тільки після падіння Берлінської стіни, а реконструкція деяких з них триває до сьогодні.

Державний театр Дрездена (Staatsschauspiel) був збудований у 1911–1913 рр. за проектом архітекторів Вільяма Лоссоу та Макса Ханса Кюне на замовлення театральної спільноти Дрездена. Це була будівля у змішаному стилі: необарокко та модерн, а сам театральний зал вмщував майже півтори тисячі глядачів (рис. 8).

Після бомбардувань у будівлі не залишилося ні зали, ні сцени. Але завдяки театральному робітнику, майстру машин Францу Ломматчу вдалося врятувати найновітніші механізми сцени – гідравлічні подіуми, які він ховав під час кожної тривоги. Містяни завзято працювали на розборах завалів: склали до купи 100 тисяч цеглин, 20 тонн профільного заліза. Навіть тканини завіс знайшли та заховали на деякий час.

Театр відновився одним із перших і відкрився для відвідувачів за три роки – у 1948-му – оперою «Фіделіо». За реконструкцію театру відповідав Еміль Лейбольд. Він зробив, здавалося б, неможливе: зберіг архітектуру триярусного залу з плавними модерністськими балконами, відтворену за первісним проектом Lossow & Kühne, та додав багатофункціональну сцену для театральних вистав, опери та балету водночас. Також змінив інтер'єр всередині: у залі не стало позолоти та барельєфів, натомість стіни пофарбували в білий «яєчний» колір із вкрапленнями, які нагадували пористу поверхню яйця. Кришталеві люстри замінили латунними світильниками.

Музей-галерея Цвінгера був однією з візитівок Дрездена (рис. 9).

Цей бароковий комплекс із галереями та садами зберігав шедеври архітектури, скульптури та живопису. У 1945-му р. вцілила лише частина будівель, багато з них постраждали від бомб і вогню. Щойно з території пішли сапери, мешканці Дрездена почали розбирати руїни. Влітку радянська військова адміністрація виділила дерево, щоб дрезденці могли сколотити будівельне рихтування та прискорити розбір завалів.

Його буквально збирали по шматочках. Робота дещо полегшувалася тим, що з попередньої реставрації 1936 р. збереглися



Рис. 8. Державний театр Дрездена на старій листівці (зверху), його руїни (посередині) та він же після відбудови (знизу)

всі плани та документи. Керівник довоєнної реставрації Хуберт Ерміш сумнівався, що відновлення можливе: «Ця робота займе роки. Лише деякі скульптори, різьбярі по каменю, муляри мають навички для виконання такої складної роботи. Вони мають бути художниками своєї справи, мати такт і працювати з усвідомленням того, що їхня власна робота підпорядкована роботі загальній». І все-таки більшу частину галереї було відновлено до 1964 року. Але реставрація окремих об'єктів музейного комплексу продовжується й зараз.



Рис. 9. Музей-галерея Цвінгера на старій листівці (зверху), розбирання руїн музею (посередині), палацові сади та павільйони після реконструкції (знизу)

Рис. 10. Реставровані Коронні ворота

Найвідоміший вхід у комплекс – це пишні Коронні ворота із західного боку ансамблю, що нагадують античні триумфальні арки та увінчані позолоченою короною, яку тримають чотири орли. Ворота вкриті мідним синім куполом із позолоченими орнаментами. Купол було відновлено, його синій і золотий кольори знов уособлюють саксонських правителів з династії Веттинів (рис. 10).

Резиденцшлосс (Residenzschloss) – королівська резиденція в центрі Дрездена (рис. 11) – своєю відбудовою зобов'язаний Фріцу Леффлеру,

що увійшов до історії Дрездена та Німеччини як хранитель і рятівник міських пам'яток.

Він сміливо та непохитно чинив опір радикалізму Вейдауера. Завдяки Леффлеру вціліли руїни оперного театру, створеного архітекторами Готфрідом і Манфредом Земперами в XIX ст. У 1981 р., після 8-річної реконструкції, опера знову відкрилася. Леффлер також відстояв Резиденцшлосс – королівську резиденцію в центрі Дрездена.

Геральдична, срібна та бронзова зали були знищені під час бомбардувань.

Незважаючи на те, що вціліла лише частина історичного Зеленого склепіння та підвальні приміщення, Леффлер і його однодумці на полягли на консервації руїн. У 1946 р. над руїнами встановили тимчасовий дах, але влада відмовилася виділяти кошти на відновлення палацу. Лише через 15 років у будівлі вставили вікна, які винесло свого часу вибухами. А повноцінна реконструкція почалася вже після падіння Берлінської стіни та стала справою честі для кожного мешканця об'єднаної Німеччини. Роботи завершилися у 2013 р. Відновлення розкішного палацу почалося лише після падіння Берлінської стіни і нині обійшлося у понад 300 мільйонів євро.

Зараз туристи вже відвідують королівську скарбницю, монетний двір, зброярню, бібліотеку. Колекція музею складається з оригінальних артефактів – меблів і творів мистецтва. Скарби Августа Сильного пережили війну та бомбардування в евакуації, і після реконструкції приміщення їх повернули до палацу

Собор Фрауенкірхе (Frauenkirche) був зведений за проектом Георга Бера у XVIII столітті. 200 років прикрашала ця унікальна протестантська споруда своїми куполами міські краєвиди. Цінність цієї протестантської споруди для німців величезна, та сформована вона двома факторами. Перший – це історичний і архітектурний. Другий – містичний, адже у 1760 році їй не зашкодила прусська артилерія, а в 1945-му вона півтори доби вистояла під нальотами британської авіації, хоча врешті решт все ж завалилася під власною вагою і залишалася в руїнах до падіння комуністичного режиму.

Ці руїни влада НДР свідомо залишила недоторканими – як науку. Після падіння Берлінського муру почалося відновлення Фрауенкірхе за рахунок добровільних пожертв. Майже пів століття при комуністичному режимі зруйнована будівля була символом падіння Дрездена. А коли західна та східна частини Німеччини знову об'єдналися, стала символом відновлення.

Коли нальоти та пожежі в місті припинилися, мешканці прийшли до руїн Фрауенкірхе, зібрали, пронумерували та склали кожен вцілілий камінчик – сумарний об'єм зібраного каміння становив 22 тис. м³. Кілька років реставратори ретельно збирали дані та документи про церкву. Щоб відновити розписи купола, користувалися Архівом кольорових діапозитивів Мюнхенського інституту історії мистецтв.

Відразу ж після об'єднання Німеччини пролунав заклик реставрувати цей об'єкт гордості східних німців. Коли в 1993 році

почалася довгоочікувана реконструкція, реставратори використовували камені, зібрані на руїнах. У травні 1994 року було урочисто закладено перший камінь відбудови.

Тепер сучасний варіант цього собору виглядає так само, як старий, але серед каміння світло-пісочного кольору на фасаді храму помітні чорні обгорілі камені, взяті з його руїн (рис. 12).

Вони наче символізують душевні рани міста, але німці вважають, що поступово все каміння – старе й нове – прийме один колір, а рани загояться. Щоправда, з цим проектом є одна проблема. Проектувальники не знали, в якій частині будівлі знаходився той чи інший



Рис. 12. Руїни собору Фрауенкірхе та його сучасний вигляд

камінь. Тому в новому варіанті собору розподілили їх рандомно. Для цього була написана комп'ютерна програма, яка випадковим чином розкидала цеглини по конструкції. Через це зараз собор виглядає так, ніби по ньому стріляли, а не повністю зруйнували.

Десятирічна відбудова не лише повернула місту символ його гордості, а й стала символом німецько-британського примирення. Британці створили власний фонд, який збирав пожертви на «Фрауенкірхе» – «Дрезден-траст». Керував збором кузен королеви Єлизавети герцог Кентський. Загалом було зібрано близько 750 тис. євро. Сталевий хрест, покритий позолотою і встановлений на куполі храму – це також подарунок англійців. У його створенні брав участь коваль Алан Сміт – син одного з британських пілотів, котрі бомбили Дрезден. Це також символічно. Цей хрест має неофіційну назву *Versöhnungskreuz* – «хрест примирення».

22 червня 2004 р. під час урочистого богослужіння під відкритим небом конструкцію з куполом та хрестом вагою понад 25 тонн підняли на майже стометрову висоту та встановили на «Фрауенкірхе» (рис. 13).

За урочистим зведенням куполу спостерігали десятки тисяч мешканців та гостей міста. Святкування завершення реконструкції



Рис. 13. Святкування завершення реконструкції Фрауенкірхе у 2005 році (зверху) та вид на центр Дрездена з дрона: у лівій частині – Фрауенкірхе, по центру – Палац культури (знизу)

Фрауенкірхе було проведено у 2005 р., а служби були поновлені у травні 2010 р.

Тоді ж відкрила двері діячам культури й Академія мистецтв, відбудована за підтримки ЮНЕСКО та Євросоюзу (рис. 14) [1; 6; 7].



Рис. 14. Академія мистецтв, збудована у XVIII столітті, повністю відбудована на початку 2010 року

Відбудували також і площу біля Frauenkirche, яка аж до об'єднання Німеччини мала вигляд очищеного, але неосвоєного простору – довгі роки в центрі міста паслися корови.

ВИСНОВКИ

Отже, на відміну від повоєнного відновлення Дрездена, яке було насамперед спрямовано на знищення ідентичності цього міста і мало на меті побудувати адміністративні будівлі, площі й проспекти для маршів і демонстрацій, а також забезпечити мешканців дешевим житлом і робочими місцями на фабриках, проект із реставрації та повної відбудови історичної частини Дрездена експерти вважають унікальним. Для його реалізації знадобилися старі архівні документи і плани міста, сучасні будівельні та реставраційні технології, досвід міжнародної команди фахівців, інтелектуальні ресурси ЄС. Величезну роль у відновленні міста зіграли самі німці, які з перших днів після пожежі намагалися розібрати завали, зберегти те, що вціліло, а пізніше збирали благодійні пожертви на цю відбудову, і саме цим вони показали найважливіше – те, що прагнуть відбудувати своє місто і повернути Дрездену славу одного з найбільших історико-культурних центрів Німеччини та Європи. І на нинішній день Дрезден продовжує відбудовуватися. На сьогодні у місті працюють понад 40 музеїв та більш ніж 100 приватних мистецьких центрів і галерей, у яких можна побачити шедеври старих майстрів

(«Сікстинська Мадонна» Рафаеля, полотно німецьких баталістів ХVIII століття), живопис ХХ століття і роботи художників наших днів [5]. Отже, на сьогодні Дрезден знову став успішним містом: тут є культурна

спадщина, вуличне й нічне життя, парки, ресторани, музеї, виставки. Сучасна реконструкція не просто допомогла позбутися соціалістичної спадщини, але і вирішила проблему розділення нації.

ЛІТЕРАТУРА

[1] Дрезден після війни: як відбудували місто. *Вікенд*. 2022. 28 вер. URL: <https://weekend.today/gorod/drezden-pislya-vijny.htm>.

[2] Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, зросла до майже \$138 млрд: звіт Київської школи економіки за 24.01.2023 р. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-priyamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zroslo-do-mayzhe-138-mlrd/>.

[3] Ісаченко І. Хто відновлював дрезден: реформатори та охоронці руїн. *PRAGMATIKA.MEDIA*. 2022. 30 квіт. URL: <https://pragmatika.media/hto-vidnovljuvav-drezden-reformatori-ta-ohoronci-ruin/>.

[4] Козлова К. Реконструкція Дрездена – фейк: Історик архітектури про те, як не треба відбудовувати історичні центри міст. *Bird In Flight*. 2022. – 14 груд. URL: <https://birdinflight.com/architectura-uk/20221214-postwar-dresden.html>.

[5] Костюк Б. Дрезденські етюди. *Радіо Свобода*. 2010. 18 серп. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2131236.html>.

[6] Нагель В., Ніколайчук Х. Символ старого Дрездена відроджується. *Deutsche Welle*. 2004. 26 черв. URL: <https://www.dw.com/uk>.

[7] Онищенко А.В. Україні варто вивчати відбудову міст: приклади Роттердама, Дрездена, Варшави та Скоп'є. *Хмарочос*. 2022. 29 черв. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/06/29/dialog-vlada-gromada-u-vidbudovi-mist-svitovi-uroky-dlya-ukrayiny/>.

[8] У Дрездені згадують жертв бомбувань 70 років тому. *BBC News Україна*. 2015. 13 лют. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/>.

[9] Як відновлювали Дрезден. *TransparentCities.in.ua*. URL: <https://transparentcities.in.ua/news/yak-vidnovliuvaly-drezden>.

REFERENCES

[1] Dresden pislia viiny: yak vidbudovували misto [Dresden after the war: how the city was rebuilt]. (2022, September 28). *Vikend – Vikend*. Retrieved from: <https://weekend.today/gorod/drezden-pislya-vijny.htm> [In Ukrainian].

[2] Zahalna suma priamykh zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy cherez viynu, zroslo do maizhe \$138 mlrd: zvit Kyivskoi shkoly ekonomiky za 24.01.2023 r. [The total amount of direct damage caused to the infrastructure of Ukraine due to the war has increased to almost \$138 billion: report of the Kyiv School of Economics for January 24, 2023]. *kse.ua*. Retrieved from <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-priyamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zroslo-do-mayzhe-138-mlrd/> [In Ukrainian].

[3] Isachenko, I. Khto vidnovliuvav drezden: reformatori ta okhorontsi ruin [Who restored Dresden: reformers and guardians of the ruins]. (2022, April 30). *Pregmatika.media – Pragmatica.media*. Retrieved from: <https://pragmatika.media/hto-vidnovljuvav-drezden-reformatori-ta-ohoronci-ruin/> [In Ukrainian].

[4] Kozlova, K. Rekonstruktsiia Drezdena – feik: Istoryk arkhitektury pro te, yak ne treba vidbudovувaty istorychni tsentry mist [The reconstruction of Dresden is a fake: An architectural historian on how historical city centers should not be rebuilt]. (2022, December 12). *Bird In Flight – Bird In Flight*. Retrieved from: <https://birdinflight.com/architectura-uk/20221214-postwar-dresden.html> [In Ukrainian].

[5] Kostyuk, B. Drezdenski etyudy [Dresden sketches]. (2010, August 18). *Radio Svoboda – Radio Freedom*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/2131236.html> [In Ukrainian].

[6] Nagel, V. & Nikolaichuk, Kh. Symvol staroho Drezdena vidrodzhuetsia [The symbol of old Dresden is being revived]. (2004, June 26). *Deutsche Welle – Deutsche Welle*. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk> [In Ukrainian].

[7] Onyshchenko, A.V. Ukraini varto vyvchaty vidbudovu mist: pryklady Rotterdama, Drezdena, Varshavy ta Skopie [Ukraine should study the reconstruction of cities: examples of Rotterdam, Dresden, Warsaw and Skopje]. (2022, June 29). *Khmarochos – Skyscraper*. Retrieved from: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/06/29/dialog-vlada-gromada-u-vidbudovi-mist-svitovi-uroky-dlya-ukrayiny/> [In Ukrainian].

[8] U Drezdeni zghadiuit zhertv bombuvan 70 rokiv tomu [In Dresden, the victims of the bombings 70 years ago are remembered]. (2015, February 13). *BBC News Ukraina – BBC News Ukraine*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/> [In Ukrainian].

[9] Yak vidnovliuvaly Drezden [How Dresden was rebuilt]. (n.d.). *transparentcities.in.ua*. Retrieved from: <https://transparentcities.in.ua/news/yak-vidnovliuvaly-drezden> [In Ukrainian].

ABSTRACT**Synelnik M., Gnatiuk L. Dresden reconstruction: trials and errors.**

The article analyzes the stages and directions of reconstruction of the German city Dresden after its destruction at the end of the Second World War. Such studies are currently relevant, because they allow us to draw certain conclusions about the effectiveness of the directions in which European cities were rebuilt in the last century, which is especially important for Ukraine, on whose territory a large number of settlements will need to be rebuilt after the end of the Russian-Ukrainian war.

According to the literature, including the stories of scientists who researched this topic, and eyewitnesses, as well as media materials, the article briefly characterizes the peculiarities of pre-war Dresden, describes the prerequisites and scale of its destruction, and also considers two stages of reconstruction – the post-war one, which began with the restoration residential buildings and construction "from a blank sheet" in the style of the "Stalin Empire", and the reconstruction of the 90s – 2000s, during which the city was returned to its baroque architecture and the most famous sights were restored – the Frauenkirche cathedral, the royal residence Residenzschloss, Zwinger Museum-Gallery, Dresden State Theater (Staatsschauspiel) and the Academy of Arts. At the same time, according to some researchers of Dresden, the city, although it has become very attractive for tourists, still does not live a full life, because it lacks comfort for residents and urban infrastructure. The article also emphasizes the role of local residents in the restoration of the city, which consisted both in the direct dismantling of the ruins, in the preservation of the surviving parts of old buildings and mechanisms, and in general in the return of Dresden to its original appearance.

The purpose of the article: to evaluate and analyze the stages and directions of the reconstruction of Dresden after the Second World War. Methodology: a literature review was conducted and a comparison of the two stages of the reconstruction of Dresden was made, and the role of local residents in the reconstruction was summarized. Scientific novelty: for the first time, an assessment of the ways of reconstruction of Dresden and the role of local residents in it was carried out.

Key words: reconstruction, Dresden, destruction, Second World War, Stalin's Empire, baroque, GDR, Germany, Frauenkirche cathedral, royal residence Residenzschloss, Zwinger Museum-Gallery, Dresden State Theater Staatsschauspiel.

AUTHOR`S NOTE:

Synelnik Maksym, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine, e-mail: maksimsinelnik85@gmail.com, orcid: 0009-0005-8652-9259

Gnatiuk Liliia, Candidate of Architecture, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Interior Design of National Aviation University, Kyiv, Ukraine, e-mail: liliia.hnatiuk@npp.nau.edu.ua, orcid: 0000-0001-5853-9429

Стаття подана до редакції 01.05.2023